

תקציר

סגנון חייהם של בני אדם משתקף במאפיינים הפיסיים, החברתיים והכלכליים של הקיום היומיומי שלהם. סגנון החיים בא לידי ביטוי בדפוסי הצריכה, באוריינטציה **לבית** ולקריירה, בדפוסי הבילוי של הזמן הפנוי, באופן הלבוש ובשימוש במדיה. הוא משקף בו זמנית שילוב של העמדות, הערכים או תפיסת העולם של האדם ושל האילוצים במסגרתם הוא מבצע את בחירותיו. בעשורים האחרונים מושג סגנון החיים התפתח על פי מעמד (Bourdieu, 1985) אך גם על פי קריטריונים כגון מקום, מוצא אתני, מגדר, דת ואידיאולוגיה (לדוגמה, Saunders, 1986). בדוגמאות רבות הוא התמקד בצעירים כסוכני השינוי המובילים וככלי לשיפור ההבנה של הסביבה והתרבות של מקום (Kipnis, 2004).

חקר סגנון החיים הוביל לרעיון סגנון החיים המרחבי אשר שורשיו במספר מחקרים של חוקרי האסכולה הצרפתית מהשנים הראשונות של המאה העשרים. Chombart de Sorre (1955), Lauwe (1966) ו- Buttimer (1980) תארו את מסלולי התנועה היומית של בני קבוצה חברתית בתוך הסביבות האקולוגיות שלה ואת המשמעויות המיוחדות למרחבים האלה. (Simmel, 1950a; 1950b) הבין שהחברה והמרחב קשורים בקשר הדדי ושהמודרניזם מבליט את האנונימיות של האדם ואת השפעותיה על מבנה האישיות שלו. Hagerstrand (1975) ניסח את הקשר שבין ביצוע פרויקטים חברתיים לבין תנועה במרחב ו-Giddens פיתח רעיון זה (1991) כשהציג את המושג 'רגיונליזציה' (regionalization) שמשמעותו ארגון הפעילויות היומיומית במרחב, כהקשר הסוציו-מרחבי של פעילויות החיים היומיומיות והרשתות וכאבן היסוד להמשגת סגנון חיים מרחבי.

על בסיס תרומתו התיאורטית של Giddens (1991) ניתן להגדיר סגנון חיים חברתי-מרחבי כצורות השימוש במרחבי היומיום בביצוע פרויקטים חברתיים הנוגעים לרוטינות החיים היומיומיות של הסוכנים, או באמצעות הדגמים הסוציו-מרחביים של הרגיונליזציה של חייו היומיום. הפרויקטים הללו מבוססים על בחירות מתוך האפשרויות הנגישות לסוכנים על פי מצבי החיים שלהם (Schnell, 2004).

Buttimer (1980), הבחינה בין סגנונות חיים 'מקומיים' לעירוניים. סגנונות חיים מקומיים נוטים להיות בעלי מעגל פעילות צר עם מידה רבה של חפיפה בין תחומי פעילות שונים ורשתות חברתיות שונות, הממוקדים בבית. סגנונות חיים עירוניים נוטים להיות בעלי מעגלי פעילויות יומיומיות רחבים יותר, שכל אחד מהם ממוקם במיקום אחר במרחב ומתפשט לטווחים שבחלקם הגדול אינם חופפים. מעבר לאפשרות של הרחבת מרחבי הפעילות היומית עד לרמה הגלובאלית, Schnell (2004) הראה כי בקרב אלו שהרחיבו את מעגלי המעורבות שלהם למרחבים גלובליים יכולה להתרחש התפוררות של המרחב הביתי, ויכולה להתפתח תחושת זרות במרחבים המקומיים.

לפי Schnell (2004), המציאות של הגלובליזציה פותחת פתח למגוון רחב של אפשרויות לרגיונליזציה של חיי היומיום. מעבר לכך הגלובליזציה מגבירה את האינדבידואליזם של הפרט עד כי לא ניתן לשייך א-פריורית פרטים לקבוצות אלא לאחר בחינה אמפירית של מידת הדמיון בין פרטים בקטגוריה חברתית אפשרית. לכן כל ניתוח אמור להתחיל מחקר הפרט ואגרגציה שלו לקבוצות על פי מידת הדמיון או השונות בין הפרטים הנבדקים (Schnell and Benjamini, 2005; Schnell, Diab and Bennenson, 2015). המרחב הגלובאלי מאפשר ומגביל בעת ובעונה אחת את, סגנונות החיים במרחבים רחבים מאוד, כאשר אין בהכרח חפיפה בין ההיבטים השונים של פעילות היומיום. אנשים יכולים לדוגמה להסתגר בביתם או בשכונתם ולקיים רשתות חברתיות גלובאליות באמצעות האינטרנט.

התמקדות בסגנון החברתי-מרחבי של קבוצות אתניות מעלה שלושה היבטים: הראשון הוא האוריינטציה של הסוכן לטיפוסי פרקטיקות חברתיות כגון הדגשת קריירה על חשבון זמן פנוי או בליינות לעומת בחירה בסגנון חיים בריא, הדגשת התמקמות בבית כמבצרו של האדם לעומת נייודת המגורים וכדומה. לכל בחירה כזאת יש השפעה על הקצאת הזמן והמרחב למימוש פעילויות חברתיות; ההיבט השני הוא הרגיונליזציה של מערכי הפעילות על רצף שבין הסתגרות במרחבים לוקאליים לבין התפרסות למרחבים גלובליים; וההיבט השלישי הוא ההשתלבות או ההתבדלות במרחבים חברתיים רב או חד אתניים, דתיים, או על בסיס של סגנון חיים כזה או אחר. על פי המוצע בעבודה הנוכחית, השתלבות או התבדלות איננה נמדדת רק במרחבי מגורים אלא גם במרחבי הפעילות היומית. בחינה כזאת מאפשרת להבין גם פרטים וגם קבוצות החשופים למציאות הגלובאלית, אך העלולים לצמצם את מעורבותם לקשר עם הדומים להם בלבד, המתגוררים בעולם כולו. היבטים אלה יחקרו על ידי המקרה של הערבים בישראל.

על רקע זה, נשאלת השאלה: כיצד ניתן לאפיין את סגנון החיים החברתי-מרחבי של הערבים בישראל? משאלה זו נגזרות שאלות ספציפיות יותר:

כיצד מתארגנים מרחבי חיי היומיום של בעלי אוריינטציות שונות בחברה הערבית כלפי פרקטיקות חברתיות שונות?

עד כמה משתלבים הערבים בישראל במרחבי פעילות שונים החל מהמקום הביתי ועד לאופקים גלובאליים?

עד כמה משתלבים מערכי הפעילות של הערבים במערכי הפעילות של יהודים תוך יצירת הזדמנות להשתלבות חברתית בין ערבים ליהודים?

מטרת המחקר היא לגבש מתודה שיטתית לבחינת סגנון חיים מרחבי ולהדגים אותה על מדגמים של האוכלוסייה הערבית-מוסלמית, ערבית-נוצרית בישראל וקבוצה קטנה של מרוקאים בדרום איטליה.

החידוש במחקר

המושג של סגנון חיים מרחבי הוטבע על ידי Schnell and Benjamini בשני מחקרים שערכו על צעירים במרכז תל אביב (Schnell and Benjamini, 2005) ועל ערבים ממוצא מוסלמי (Schnell, 2001). מכל מקום מושג זה לא פותח דיו מושגית ובעיקר לא גובשה עבורו מסגרת

מתודולוגית שיטתית. במחקרו של Schnell הוצעה מתודולוגיה שיטתית-כמותנית לבחינת היבט אחד של סגנון החיים המרחבי - התבדלות מול השתלבות של קבוצות חברתיות במרחב החברתי הכללי. גם בהקשר זה הוצע מודל פשוט וראשוני שיש מקום לשכללו. המחקר המוצע מבקש להתייחס לתופעה כתלת ממדית. הממד הראשון של הקצאת זמן וחשיבות לטיפוסי פעילויות שונות תופס את עיקר המחקר בתחום (Kipnis, 2004; Buttner, 1980; Versantvoort, 2000), אך לא הוצעה מתודה שיטתית לאיפיון היבט זה של סגנון חיים ובוודאי לא נוסחה שיכולה לנבוע מהגיון אחד שכולל את שלושת ממדי סגנון החיים המרחבי. התחום השני של בחינת לוקליות מול גלובליות של מערכי הפעילות, לא הוצג מעולם באמצעות מתודה שיטתית אשר תפותח עבור מחקר זה. ההיבט השלישי, זה של השתלבות מול התבדלות טופל באמצעות שתי נוסחאות, האחת על ידי Schnell and Benjamini (2005) והשנייה על ידי Schnell, Diab and Bennenson (2015) (אך מחקר זה יציע שכלולים מהותיים לנוסחה זאת).

בשנים האחרונות הוכר הצורך לפתח מחקר בנושא ההשתלבות החברתית-מרחבית Tagel (2013) ולהרחיב את מושג ההתבדלות למרחבי פעילות של אנשים בחיי יום יום. אולם ניסיונות אלה הם חלקיים וראשוניים. Wong (2003) בוחן התבדלות במגורים לא רק בשכונה בה הם גרים אלא גם בשכונות שאנשים נעים בהם, אבל אינו בוחן את הקשרים בפועל של הנחקרים. Kwan (2013) טוענת שאנשים שנמצאים ביחד זמן של 4 שעות בטווח של קילומטר זה מזה יוצרים השתלבות, אך במציאות אנשים יכולים לחיות בקילומטר מרובע בלי לפגוש זה את זה כל החיים. Ellis (2004) מחשבת התבדלות במגורים ובמקומות עבודה בנפרד.

מחקר זה מציע לראשונה ניתוח כמותני המשלב בין ההתבדלות במקום המגורים ברשתות תקשורת אמתיות של הנחקרים ובקשרי טלקומוניקציה ותקשורת ההמונים אליהם הם נחשפים. במסגרת המחקר המוצע אציע נוסחה משוכללת יותר אשר תשתלב עם שתי הנוסחאות האחרות לכדי מערכת אחת למדידת סגנון חיים מרחבי.

בעידן הגלובליזציה, לקשרים באמצעות טלקומוניקציה וקומוניקציית המונים יש חשיבות חברתית רבה (Slevin 2000). בעידן הגלובליזציה אנשים פחות מוגבלים על ידי המרחב הפיסי לסביבת המגורים והם נעים על פני מרחבים רחבים פעמים רבות. לכן מרחב המגורים מכתוב את היחסים החברתיים פחות מאשר אי פעם בעבר.

בהקשר זה יש לציין כי השימוש במושג סגנון חיים מרחבי מציע שינוי מהותי בחשיבה התיאורטית על המרחב, ממרחב המגביל פעילויות של בני אדם שבו הם מוצגים כאסירי מרחב המגורים שלהם כנקודת אפס, להבניית מערכי מעורבות בעולם. המודל המוצע בזאת ואשר מסוכם באמצעות המושג סגנון חיים חברתי-מרחבי מציג מרחב המאפשר מגוון דפוסי מעורבות בחיי היומיום שאדם, כחבר בקהילה, יכול לבחור בהם, אם כי בתוך מערך של מגבלות חברתיות מבניות.

שיטות המחקר

פרק " שיטות המחקר " מחלוק לשלושה פרקים: מערך הפעילויות היומי, לוקאליות מול גלובליות ו התבדלות מול השתלבות במרחב החברתי.

מערך הפעילויות היומי, בפרק המחקר הנוכחי השתתפו 131 נחקרים ערבים מוסלמים ונוצרים, בני 18-60, מקבוצות חברתיות שונות, מחציתם גברים ומחציתם נשים, מחציתם מוסלמים ומחציתם נוצרים. נבחרו נבדקים שמחצית מהעובדים עובדים במרחב היהודי ומחציתם עובדים במרחב הערבי, חלקם גרים בערים ערביות וחלקם גרים בערים מעורבות, וחלק מהם עברו לגור בסביבה יהודית. בשלב הראשון דגמנו ישובים בהם נערך המחקר תוך הקפדה לייצוג הן של אזור הצפון והן של אזור המשולש. במדגם לא נכלל האוכלוסיות הייחודיות של הבדווים והדרוזים. מקום מגוריהם (היישובים) של הנבדקים: סחינין, כאבול, תמרה, חיפה, נצרת עילית, טייבה, לוד, רמלה, נתניה, רמת גן, בת-ים, תל אביב-יפו. בהתאם למרחב הפעילות, יצרנו שתי קבוצות של נבדקים: קבוצה המבלה את עיקר זמנה ביישובים ערביים וקבוצה המבלה את עיקר זמנה במרחבים יהודיים, בשל מקום העבודה או מקום המגורים. כל הנחקרים הסכימו לשאת מכשירי גיי פי אס למשך שבוע ימים כדי לתעד את פעילויותיהם ותנועותיהם בעולם האמיתי.

ניתוח מידע: מטרת פרק זה היא לפתח מתודולוגיה לאיתור ולזיהוי פעילויות מנתוני הגיי פי אס. מטרה זו מושגת באמצעות יישום של השלבים הבאים:

שלב 1: עיבוד מוקדם של נתוני מסלול:

א. סינון רעש וצמצום נתונים ב. הפקת נקודות תחנה / תנועה (סינון ממוצע) ג. איתור אזור שהייה (stay region) (אלגוריתם מבוסס-רשת)

שלב 2: חלוקת נקודות שהייה עם אלגוריתם ST-DBSCAN

שלב 3: סיווג פעילות על ידי שימוש בחבילת קידוד-גיאוגרפי GeoPy ואימות ידני.

לוקאליות מול גלובליות, בפרק המחקר הנוכחי השתתפו 119 נחקרים ערבים מוסלמים ונוצרים, בני 18-60, מקבוצות חברתיות שונות, מחציתם גברים ומחציתם נשים, מחציתם מוסלמים ומחציתם נוצרים. נבחרו נבדקים שמחצית מהעובדים עובדים במרחב היהודי ומחציתם עובדים במרחב הערבי, חלקם גרים בערים ערביות וחלקם גרים בערים מעורבות, וחלק מהם עברו לגור בסביבה יהודית. בשלב הראשון דגמנו ישובים בהם נערך המחקר תוך הקפדה לייצוג הן של אזור הצפון והן של אזור המשולש. במדגם לא נכלל האוכלוסיות הייחודיות של הבדווים והדרוזים. מקום מגוריהם (היישובים) של הנבדקים: סחינין, כאבול, תמרה, חיפה, נצרת עילית, טייבה, לוד, רמלה, נתניה, רמת גן, בת-ים, תל אביב-יפו. בהתאם למרחב הפעילות, יצרנו שתי קבוצות של נבדקים: קבוצה המבלה את עיקר זמנה ביישובים ערביים וקבוצה המבלה את עיקר זמנה במרחבים יהודיים, בשל מקום העבודה או מקום המגורים. כל הנחקרים הסכימו לשאת מכשירי גיי פי אס כדי לתעד את פעילויותיהם ותנועותיהם בעולם האמיתי.

ניתוח מידע: ניתוח חלק זה הסתמך על תשובות המשתתפים לשאלוני העמדות וההתנהגות שלהם במרחב, בחנו את זמן הפעילות במעגלים חד מרכזיים סביב הבית בקנה מידה של הישוב דרך האזור הארץ ועד לחוץ לארץ, הנתונים לגבי שהות במרחבי פעילות חולצו מה GPS אותו נשאו הנחקרים למשך שבוע. חילקנו את הפעילות של האנשים ל 6 מעגלים: יישוב, מרחב קרוב, שאר הארץ, גדה מערבית חוץ לארץ ומידיה והוספנו את הזמן המושקע לחשיפה לתקשורת ההמוניים

התבדלות מול השתלבות במרחב חברתי, הפרק נשען על שני מדגמים ארציים האחד של מוסלמים והשני של נוצרים אליהם הוספנו קבוצה קטנה של אירופיים במרוקו כדי להמחיש את

הפוטנציאל של המתודה ליצירת השוואה בין לאומיות בין ההתבדלות וההשתלבות של קבוצות מיעוט בחברה.

המדגם כלל 391 נבדקים, 356 נבדקים ערבים מוסלמים ונוצרים ו 39 נבדקים איטלקים שגרים במדינת מרוקו, בני 18-60, מקבוצות חברתיות שונות, מחציתם גברים ומחציתם נשים, מחציתם מוסלמים ומחציתם נוצרים. נבחרו נבדקים שמחצית מהעובדים עובדים במרחב היהודי ומחציתם עובדים במרחב הערבי, חלקם גרים בערים ערביות וחלקם גרים בערים מעורבות, וחלק מהם עברו לגור בסביבה יהודית. המדגם הוא מדגם שכבות המבטיח מספר מינימאלי של מקרים בכל שכבה (30 נבדקים בערים יהודיות, 200 נבדקים בערים מעורבות ו-135 נבדקים בערים ערביות, 39 איטלקים נוצרים גרים בערים שונות במרוקו). בשלב הראשון דגמנו ישובים בהם נערך המחקר תוך הקפדה לייצוג הן של אזור הצפון והן של אזור המשולש. במדגם לא נכלל האוכלוסיות הייחודיות של הבדווים והדרוזים. מקום מגוריהם (היישובים) של הנבדקים: סחינין, כאבול, תמרה, חיפה, נצרת עילית, טייבה, לוד, רמלה, נתניה, רמת גן, בת-ים, תל אביב-יפו, מרוקו. בהקשר זה יש לציין שבעוד הבחירה בישובים המוסלמים מאפשרת ליצור מדגם מיצג של המוסלמים בישראל, נוצרים נחקרו בנצרת עילית ובחיפה בלבד כך שהניתוח של כלל הנוצרים איננו מהווה מדגם מיצג של הנוצרים בישראל. בהתאם למרחב הפעילות, יצרנו שתי קבוצות של נבדקים: קבוצה המבלה את עיקר זמנה ביישובים ערביים וקבוצה המבלה את עיקר זמנה במרחבים יהודיים, בשל מקום העבודה או מקום המגורים.

ניתוח מידע: הניתוח נערך בשני שלבים, בשלב הראשון השוונו בין מוסלמים, נוצרים בישראל ואיטלקים במרוקו. חלק זה מדגיש את ההיבט המתודולוגי כיון שהן הנוצרים והן האיטלקים במרוקו אינם מהווים מדגמים מיצגים של האוכלוסייה. בשלב השני השוונו בין נוצרים למוסלמים ובין חיפה ונצרת עילית על בסיס מדגמים מיצגים של האוכלוסייה זאת כדי להדגיש את ההשפעות של מקומיות על מגמות ההתבדלות וההשתלבות בערים אלה. ניתוח חלק זה הסתמך על תשובות המשתתפים לשאלוני העמדות וההתנהגות של התבדלות מול השתלבות, בחמשת הממדים של סגנון החיים המרחבי: מרחב; הון חברתי; הון תרבותי; הון רגשי והון כלכלי. כל ממד נשען על שלושה פריטים בשאלון, לפיהם חושבו המגמות של התבדלות מול השתלבות. הנתונים לגבי שהות במרחבי פעילות חולצו מה GPS אותו נשאו הנחקרים למשך שבוע.

בנה סולם בן חמש דרגות לכל מאפיין של השתלבות בחיי יומיום כשכל דרגה מתייחסת ל 20 אחוזים מהמקרים. חשבנו התפלגויות לכל מאפיין ולערכים הממוצעים של כל המאפיינים. כל המקרים שקבלו ציון של שתיים ומטה הוגדרו כמתבדלים, אלו שקבלו ציון של 4 ומעלה הוגדרו כמשתלבים ואלה שקבלו ציונים בין 2.1 ל 3.9 הוגדרו כקבוצת ביניים. ההתפלגויות עברו סטנדרטיזציה כך שכל התפלגות של מאפיין הייתה סביב ממוצע 0 וסטטיית תקן. מנתונים אלה גזרנו שלושה מדדים של התבדלות מול השתלבות. בראשון חשבנו את אחוז המשתייכים למתבדלים ולמשתלבים בכל מאפיין ובממוצע הכללי. בשני מדדנו את הערכים הממוצעים של המשתלבים והמתבדלים בכל מאפיין ובממוצע כמדד של עומק ההתבדלות או ההשתלבות. בשלישי חישבנו ניתוח פקטור בניתוח מרכיבים כדי לחשוף את המאפיינים הדומיננטיים שמסבירים את השונות בין המתבדלים למשתלבים.

את המחקר השלמנו באמצעות מחקר איכותני כדי לחדור לעומק עולמותיהם של המשתתפים ולחשוף את תחושותיהם, חוויותיהם והמשמעות מאחורי דפוסי התנועה שלהם במרחב והעמדות

שהוצגו בשאלונים. המחקר האיכותני מבוסס על ההנחה, כי תופעות חייהם של בני אדם והתנסותם מוצגים באופן הטוב ביותר בסיפורים ובדרך נרטיבית מילולית (שקדי, 2003). מטרת הריאיון הנה חשיפת מניעים ורגשות נסתרים מעבר לעמדות המוצהרות בשאלונים. מדד ההתמחות במרכיבי פעילויות התבסס על זיהוי המרכיבים השכיחים וסיווג של כל נחקר לאחד המרכיבים. לאחר מכן חושבנו עוצמת ההתמחות על ידי חישוב אחוז הזמן המוקצה להיקבץ פעילויות זה מסך הפעילויות ותזוהה הפעילות הדומיננטית של בני הקבוצה.

ממצאים

מבנה מערך הפעילות היומי

הפרק הראשון של הממצאים מתמקד בניתוח המבנה של מערך הפעילות היומי של הנחקרים. מהשאלונים ומניתוח מערך הפעילות על פי ה-GPS עולות מספר מסקנות ראשוניות: א. רוב המרוויינים מנהלים מערך פעילויות הממוקד סביב המשפחה המורחבת. ב. רוב הנחקרים ממעטים להיחשף לאירועי תרבות הנתפשים כמערביים וכזרים לתרבותם ומרבים לצאת לטיולים בפארקים ובאתרי מורשת מוסלמים ופלטטינים. ג. יוממות רחוקה של גברים רבים מכתיבה להם שעות רבות בעבודה ובנסיעות לעבודה בעוד שרוב הנשים הן עקרות בית וממעטות לנוע במרחב או עובדות בישוב ובסביבתו הקרובה. ד. מערך הפעילות של חלק מהמרוויינים מבטא מוביליות גבוהה במרחב הישראלי כולו בגין יוממות לעבודה במרחקים גדולים מאזורי מגוריהם ויציאות לבילוי זמן פנוי בטבע בעיקר בפארקים ובשמורות טבע הפזורים בכל רחבי המדינה, זאת מעבר לבילוי במסגרת המעגל המשפחתי בשכונה. ה. בנסיעות לחו"ל ובחשיפה למרחבים תקשורתיים קיימת העדפה לחשיפה למרחבים ערבים גלובליים באופן שהחשיפה לגלובליזציה עלולה להעצים את ההתבדלות של הערבים בישראל גם במציאות גלובלית.

לוקאליות מול גלובליות

הערבים בישראל מעצבים לעצמם מרחב שמאפיין מספר היבטים של המרחב המטרופוליטני והפרברי. קיימת הפרדה חזקה בין המרחב הביתי בישובים הערבים לבין מרחבי הנסיעות במרחב היהודי. המרחב הביתי בישוב הערבי מרושת בקשרים משפחתיים חזקים המגנים על הזהות והמסורת מפני השפעות מבחוץ. המרחב של הנסיעות הוא מטרופוליטני בעיקרו כשאלה שאמצו סגנון מרחבי-חברתי מטרופוליטני יוממים עד למרחקים ממוצעים של כ-40-56 ק"מ בעוד המקומיים נוסעים למרחקים ממוצעים של עד 6 ק"מ. מעבר לכך, נסיעות לבילוי בשטחים ירוקים וטיולים מתפרסים על פני רוב שטחי המדינה אך הם מתרחשים בשכיחות נמוכה יחסית ולרוב בקבוצות גדולות כדי להתגבר על תחושת הניכור במרחבים אלה.

מעבר לעובדה שהנחקרים הערבים בישראל נחשפו רק באופן שולי לגלובליזציה הבחנו באמצעות ניתוח גורמים בשלוש קבוצות המתמקדות בשלושה מעגלים של מרחבי פעילות כשכל מעגל מאופיין בהדגשת פעילויות דומיננטיות שונות. קבוצה ראשונה כוללת אנשים שמבלים את רוב הזמן שלהם במרחב הארצי המלווה בחציה של גבולות אתניים, עם נטייה לטייל בגדה המערבית. קבוצה שניה כוללת אנשים שמרבים לנסוע לחו"ל, הם צרכנים של טלקומוניקציה, הם נעים במידה מסוימת במרחב היהודי, מבלים מעט זמן בישוב שלהם. קבוצה שלישית כוללת את המקומיים, שמבלים את רוב זמנם ביישוב שלהם ונוטים חלקית לנסוע לחוץ לארץ ולגדה המערבית.

התבדלות מול השתלבות במרחב חברתי

חקר ההשתלבות של מיעוטים נחקר בסוציולוגיה ורק במעט בגיאוגרפיה בעוד התבדלות נחקרה בהרחבה בגיאוגרפיה אך בדרך כלל בהקשרים של פיזור במרחב של בני קבוצה חברתית. ההשוואה ברמה הארצית מציגה מחד מדגם מיצג של האוכלוסייה המוסלמית ומאידך האוכלוסייה הנוצרית איננה מהווה מדגם מיצג ארצי אלא שני מדגמים של שתי ערים האחת נצרת עילית והשנייה חיפה. שתי הערים מייצגות האחת התבדלות והשנייה השתלבות יחסית גבוהה החלק הראשון מלמד על הבדלים גדולים סגנונות ההשתלבות או ההתבדלות של האיטלקים בערי דרום מרוקו לבין ההשתלבות או ההתבדלות של הערבים בערי ישראל. בכל מאפייני ומערכי הפעילות בהון החברתי, התרבותי, המרחבי והכלכלי האיטלקים במרוקו משתלבים ברמה ובאחוזים יותר גבוהים מהשתלבות הערבים במדינת ישראל.

החלק השני מלמד על הבדלים ברמת השילוב או ההתבדלות של הקהילות השונות. בעוד הנוצרים בחיפה מגלים את הנטייה החזקה ביותר להשתלבות הנוצרים בנצרת עילית מגלים נטייה חזקה במיוחד להתבדלות. מגמה זאת באה לידי ביטוי הן באחוז המשתלבים או המתבדלים והן בעומק ההשתלבות או התבדלות. המחקר שלנו מלמד כי בניגוד לתיאוריית אלפורט מפגשים לא מובילים בהכרח לחברויות ויותר חשוב לקבלת עזרה מיהודים בשעת הצורך. התושבים במגזר הערבי עדיין שומרים על קשרים משפחתיים הדוקים עם המשפחה הקטנה והמורחבת ועם חברים בעבודה ובחיי היום יום. לכן, אם הערבים נתקלים בבעיה כלשהי והם נזקקים לעזרה, הם פונים למשפחה ולחברים הערבים בעיקר. למרות זאת ניכר מאמץ לגייס חברים יהודים מהם ניתן יהיה לקבל עזרה בשעת הצורך אך מאמץ זה מלווה בהישגים מוגבלים בלבד. על פי תוצאות המדד IC (ממוצע המרכיבים) עומק הממוצע של ההתבדלות אצל הנוצרים הוא הנמוך ביותר בהשוואה למוסלמים ולמרוקאים. עומק ההתבדלות אצל המוסלמים והמרוקאים דומה. עומק הממוצע של השתלבות אצל הנוצרים הוא הנמוך ביותר בהשוואה למוסלמים ולמרוקאים, ועומק ההשתלבות אצל המוסלמים נמוך מעומק ההשתלבות אצל המרוקאים.

היקף ועומק ההשתלבות וההתבדלות ברמה המקומית: נוצרים בחיפה, נוצרים בנצרת עילית

ומוסלמים בחיפה

המודל מדד את ההשתלבות/התבדלות של הערבים בחיפה ובנצרת עילית בשלושה ממדים: היקף, עומק וממדים המסבירים את השונות ברמות ההשתלבות. הממצא הראשון מוכיח, כי רמת ההשתלבות הגבוהה ביותר במרחב חברתי של ישראל מצוי אצל הנוצרים בחיפה, אם כי גם במקרה שלהם, יותר ממחציתם נמצאים בשלב ביניים בין התבדלות להשתלבות. הקבוצה המתבדלת ביותר היא של הנוצרים בנצרת עילית, שרק מעטים מבניהם הצליחו להשתלב במרחב חברתי היהודי. סדר זה ברמות ההשתלבות של שלוש הקבוצות נשמר, הן מבחינת היקף ההשתלבות והן בעוצמת ההשתלבות. המחקר מלמד, כי ההבדל בין ההשתלבות/התבדלות במקומות השונים הוא עוצמתי יותר ומובהק, בעוד שההבדל בין הנוצרים למוסלמים בחיפה הוא קטן ובלתי מובהק. ממצא זה מלמד, כי במדינת ישראל, נוצרת דינמיקה מקומית, שמסבירה הבדלים בין ישובים שונים, מבחינת שילובם של הערבים במקום, ושהבדלים אלה חזקים מההבדלים בין הקבוצות הדתיות. האוכלוסייה הערבית בחיפה היא ותיקה מהאוכלוסייה היהודית בעיר. חיפה טיפחה לאורך שנים אתוס של קיום משותף. עירית חיפה מכירה בייחוד התרבותי של הערבים כקהילה ולא רק כפרטים, עובדה שבאה לידי ביטוי בעיקר במסורת של חגיגות "חג החגים". בהשוואה לכך, נצרת עילית קמה מתוך מטרה לייחד את הגליל, וכניסה של אוכלוסייה ערבית לעיר מלווה בתחושות שליליות. זמינותם של שירותי חינוך, תרבות וחברה ערביים

קרובים בנצרת, מפחיתה את הצורך בהשתלבות בקהילה החדשה. מעבר לכך, יתכן שערבים הנחשפים לאווירה השלילית כלפיהם, מסתגרים בפני היהודים. רמז לכך ניתן למצוא בעובדה, שתושבי נצרת עילית מאופיינים בעמדות שליליות כלפי השתלבות ובתחושת שייכות נמוכה במרחב היהודי. מכל מקום יש לציין, כי המודל אינו מאפשר להבחין בין בחירה של תושבי נצרת עילית הערבים להתבדל, לבין אילוץ הנובע מיחס שלילי כלפיהם מצד הרוב היהודי. בניגוד לביטויים של ההשתלבות/התבדלות בניתוח הגורמים המסבירים את המגמה, בולט מקומם המרכזי של משתני ההון חברתי: קיומם של חברים יהודים ואפשרות לקבל עזרה מיהודים בעת הצורך. קבוצת הנוצרים בנצרת עילית מאופיינת בגיוס מעט מאוד משאבים של הון חברתי משלב, זאת ללא קשר למידת הגיוס של משאבי הון רגשי ותרבותי. בניגוד לכך, הנוצרים בחיפה גייסו משאבי הון חברתי רבים יחסית, באופן שזיכה אותם גם בהון כלכלי, זאת למרות שחלק מהם הם בעלי עמדות שליליות כלפי שילוב וכלפי הזהות הישראלית.